

νεται ενεργητικὸς ἐξ ἰδίων καὶ δὴ τοιουτοτρόπως, ὥστε τὸ σῶμα νὰ ἀποβαίῃ ὄργανον τῆς ψυχῆς καὶ τὰ πάντα νὰ προσδιορίζῃ ἢ συνειδησίς του, ἣτις δημιουργεῖ πολιτιστικὸν κόσμον καὶ καθήκοντα⁽¹⁾. Οὕτω κατὰ τὴν μορφήν ταύτην τῆς ζωῆς του ἀναγεννᾶται ὁ ἄνθρωπος εἰς νέαν πορείαν, τῆς ὁποίας τὸν σκοπὸν ἀντὶ τῶν ἐνστίκτων ἢ συνειδησίς πλέον δημιουργεῖ. Διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι κατὰ τὴν βαθμίδα ταύτην ὁ ἄνθρωπος ἐπιτελεῖ τὸν **δεύτερον πλοῦν** τῆς ζωῆς του.

δ) Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου κινεῖται, ὡς εἶναι φυσικόν, τὸ ἄτομον. Συλλαμβάνει τοῦτο ἐν τῇ συνειδήσει του νοητικὸν κόσμον, ὅστις, ἐφ' ὅσον ἐναρμονίζεται πρὸς τὰ αἰτήματα τῆς ὁλότητος, λαμβάνει ἀντικειμενικὸν κῦρος καὶ διὰ νὰ τεθῇ κατόπιν εἰς χρῆσιν τῶν ἀνθρώπων πλαισιοῦται διὰ τῶν οἰκείων συμβόλων. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι διάφορα εἶναι τὰ **εἶδη τοῦ πνευματικοῦ κόσμου**. Ἦτοι ἔχομεν τὰς ἑξῆς κατηγορίας :

α) Τὸ **ὑποκειμενικὸν καὶ προσωπικὸν πνεῦμα**. Τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ὑποκειμένου ἀναφαινόμενον τὸ πρῶτον νοητὸν κόσμον, τὸν κατὰ τὸν Hegel δυνάμει νοοῦντα λόγον, ὅστις μακρὰν πορείαν θὰ διανύσῃ διὰ νὰ καταστῇ ἐνεργεία⁽²⁾. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔχομεν τὸ **ὑποκειμενικὸν πνεῦμα**. Τοῦτο δὲν εἶναι μόνον ἀτελὴς καὶ ἄωρος πνευματικὴ δημιουργία, ἀλλ' ἔχει καὶ ὑποκειμενικὸν χαρακτήρα, διότι συνάπτεται μετὰ γνωρισμάτων, ἅτινα προσδιορίζουν τὴν ψυχὴν τοῦ ὑποκειμένου. Βιώματα, πείρα καὶ γενικῶς τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν γεγονότων, ἅτινα ἔζησεν ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸ παρελθόν, χρωματίζουν τὴν δημιουργίαν του, ὥστε αὐτὴ νὰ φέρῃ τὸν ὑποκειμενικὸν χαρακτήρα. Ὅταν ὅμως ἡ δημιουργία αὐτὴ εἶναι ἀπηλευθερωμένη ἰδιοτελειῶν καὶ ἐγωκεντρισμῶν καὶ ἐναρμονίζεται πρὸς τὴν εὐαισθησίαν τῆς ὁλότητος, τότε ἀποκτᾷ αὐτὴ γενικὸν κῦρος. Ἐν τούτοις δὲν παύει πολλάκις καὶ τότε νὰ φέρῃ τὴν σφραγίδα τοῦ δημιουργοῦντος προσώπου καὶ οὐχὶ σπανίως διὰ τοῦ ὀνόματος ἐκείνου παραμένει ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

β) Τὸ **ἀντικειμενικὸν πνεῦμα**. Διὰ τούτου ἐννοοῦμεν τὸν ἐν τῇ συνειδήσει νοητὸν κόσμον, ὅστις ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν κοινὴν εὐαισθησίαν καὶ ἔχει ὡς ἐκ τούτου ἀντικειμενικὴν ἰσχύν. Περιλαμβάνει πάσας τὰς σφαιρας τοῦ ἀποκαλυφθέντος εἰς μίαν ἐποχὴν λόγου ἥτοι δίκαιον, γλῶσσαν, θρησκείαν, ἠθικὴν καὶ γενικῶς πᾶν νοητικὸν στοιχεῖον, ὅπερ νοεῖται εἰς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ λόγου, καὶ παρουσιάζει τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς κοινωνίας. Ἐχει δεσμοὺς μετὰ τῶν αἰτημάτων τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς κοινω-

(1) August Brunner: Die Grundfragen der Philosophie, 1944, σ. 97 - 119, 130.

(2) Κων. Δογοθέτου: Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Ἐγγέλου, Τομ. Α'. 1939, σ. 145.

νίας καὶ διὰ τοῦτο διαφοροποιεῖται ἐξελισσόμενον κατ' ἐποχὴν καὶ κατὰ λαόν. Ἡ δὲ ἐξέλιξις του ὀφείλεται τὸ μὲν εἰς τὸν διερευθισμόν, τὸν ὁποῖον προκαλοῦν ἐπὶ τῆς ψυχῆς αἱ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς καὶ τὰ βιώματα τῆς δλό- τητος, τὸ δὲ εἰς ἰδίαν τάσιν τῆς ψυχῆς, ἧτις μένει διαρκῶς ἀνικανο- ποίητος ἐκ τῶν κτηθέντων πνευματικῶν ἀγαθῶν.

Τὸ πνεῦμα τοῦτο διὰ τῶν συμβόλων του γίνεται ἀντιληπτὸν καὶ μετα- δίδεται ἐκ τῆς μιᾶς συνειδήσεως εἰς τὴν ἄλλην ἀποτελοῦν οὕτω τὸ περιε- χόμενον τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Δὲν καλύπτεται ὅμως ἐξ ὀλοκλήρου τοῦτο ὑπὸ τῶν διαφόρων συμβόλων τοῦ πολιτιστικοῦ κόσμου, καθ' ὅσον ἔχει περιε- χόμενον εὐρύτερον τοῦ ὑπὸ τῶν συμβόλων διαδηλουμένου. Τὸ πνεῦμα αὐτό, κυριαρχοῦν εἰς τὰς συνειδήσεις ὄλων τῶν ἀτόμων μιᾶς ἐποχῆς, δημιουργεῖ ὀτοχρεώσεις διὰ τὴν ἐναρμόνισιν τῆς ἐνεργείας τούτων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν γνωρισμάτων του.

γ) Τὸ ἀντικειμενικοποιημένον πνεῦμα. Ἀναφέρεται τοῦτο εἰς τὸ ὑπὸ τῶν συμβόλων πλαισιούμενον ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον κα- λεῖται καὶ πολιτιστικὸν πνεῦμα. Τὰ μνημεῖα τέχνης, τὰ συγγράμματα τῶν ἐπιστημόνων καὶ γενικῶς πᾶν στοιχεῖον, ὕπερ παρέχει τὸν συμβολισμόν τοῦ περιεχομένου οἰασδήποτε σφαίρας τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ἀντικειμενικοποιημένου πνεύματος. Τοῦτο δὲν πλαι- σιώνει, ὡς εἶδομεν, τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ἐξ ὀλοκλήρου. Παρατηρεῖται ἐπίσης ὅτι ἐπειδὴ τὰ σύμβολα εἶναι σταθερὰ καὶ ἀναλλοίωτα, παραμένει τὸ ὑπὸ τούτων πλαισιούμενον πνεῦμα ἀνεξέλικτον καὶ ἀμετακίνητον. Οὕτως ἂν τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα διαρκῶς ἀναπτύσσεται, τὸ ἀντικειμενικοποιη- μένον παραμένει σταθερόν. Πλεονεκτεῖ ἐν τούτοις τοῦτο ἐκείνου, διότι ἡ ἐξυπηρέτησις, τὴν ὁποίαν προσφέρει εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώ- πων, εἶναι θετική, δεδομένου ὅτι ἐπιτελεῖται ἡ πνευματικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τούτων διὰ μέσων, ἧτοι συμβόλων, ὕφ' ὄλων ἀνεγνωρισμένων. Πα- ρέχει δ' ἐπὶ πλέον τὴν εὐχέρειαν διὰ μέσου τῶν ἰδίων συμβόλων νὰ ἐρμη- νεύεται ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον παρωχη- μένων ἐποχῶν καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἢ ὑπὸ τούτου ἐξυπηρέτησις τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἶναι ἔτι μείζων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν τοῦ πνεύματος καταδεικνύεται ὅτι τὸ μὲν προσωπικὸν καὶ ὑποκειμενικὸν πνεῦμα παρουσιάζει τὴν ἀφειτηρίαν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου προσδιορίζεται ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῶν λαῶν, τὸ δὲ ἀντικειμενικοποιημένον πνεῦμα ἀποτελεῖ τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ ὑπὸ τούτου συμβολιζόμενον ἀντικειμενικὸν πνεῦμα τί- θεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Καὶ ἐνῶ τὸ προσωπικὸν καὶ ὑποκειμενικὸν πνεῦμα, ὡς συνδεόμενον μετὰ τῶν διαφερόντων τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων καὶ τῶν διαφοροποιημένων περιεχομένων τῶν συνειδήσεων αὐτῶν, παρουσιάζει ἀτομικὴν ἀπόχρωσιν, τὸ ἀντικειμενικὸν καὶ ἀντικει- μενικοποιημένον πνεῦμα, ὡς προσδιορίζον τὴν ζωὴν τῆς κοινωνικῆς δλό-

τητος, ἔχει γενικὸν κῦρος. Ἐκ τούτου καὶ τὸ δίδαγμα συνάγεται ὅτι *ἂν ἡ συνείδησις χωρίζῃ, τὸ πνεῦμα ἐνώνει* (¹).

ε) Ἡ πνευματικὴ δημιουργία, ἣτις καταδεικνύει τὴν ἀνθήσιν τοῦ λόγου, διηγεκῶς, ὡς εἶδομεν, ἐπιτείνεται. Ἐν ὅμως ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἀποτελεῖ αἴτημα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἕτερον αἴτημα αὐτῆς εἶναι καὶ ἡ ὀρθὴ κατεύθυνσις τῆς ἐπιτελουμένης δημιουργίας. *Διάλογος* δὲ καὶ *διαλεκτική*, ὡς ἀνωτέρω ἐτονίσθη, στηρίζουν τὴν γονιμότητα καὶ γνησιότητα τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Τὸ αἴτημα τοῦτο τῆς ὀρθῆς κατευθύνσεως ἀναλαμβάνει ὁ νοῦς, ὅστις ποδηγετῶν τὸν λόγον θέτει *προσανατολισμὸν ἀπολύτου ἰσχύος*. Ὁ προσανατολισμὸς οὗτος ἔχων πνευματικὸν περιεχόμενον ἀποτελεῖ αἰτίαν ὥστε διὰ τοῦ φωτισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀσκεῖ, νὰ ἀποφεύγεται ἡ πλάνη καὶ νὰ εὐρίσκη πάντοτε ἡ δημιουργικὴ κίνησις τοῦ λόγου τὴν δικαίωσίν της. Καλοῦμεν τὸν πνευματικὸν αὐτὸν κόσμον, ὅστις προσδιορίζει τὴν καθαρὰν δημιουργίαν, *κανονιστικὸν ἢ ἀπόλυτον πνεῦμα* καὶ θεωροῦμεν τοῦτο ὡς προσανατολισμὸν ἀπολύτου ἰσχύος, διότι πᾶσαι αἱ πνευματικαὶ δημιουργίαι πρὸς αὐτὸ κατατείνουσι. Τὸ περιεχόμενον τοῦτο οὐδεμία ἐποχὴ δύναται νὰ καθορίσῃ, διότι προσδιορίζεται ἐκάστη ἐκ τούτων ὑπὸ γνωρισμάτων, ἅτινα δὲν δύναται νὰ λάβωσι τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀπολύτου.

Ὁ Πλάτων, ἔθεσε τὸν προσανατολισμὸν αὐτὸν, ὅστις νοεῖται εἰς τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα, εἰς τὰς *ιδέας*. Ἀναφέρονται δ' αὗται εἰς τὰς μεταφυσικὰς ἐκείνας ἐννοίας, αἵτινες δὲν προσδιορίζονται ὑπὸ τῶν γνωρισμάτων τῶν τόπων ἢ χρόνων, ἀλλ' εἶναι σταθεραὶ καὶ ἀμετάβλητοι ἐξασκοῦσαι πάντοτε τὸ κῦρος καὶ τὴν γοητείαν των (²). Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ ἄτομον γνωστικῶς δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ αὐτάς, διότι ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐντασσόμενον ὑφίσταται τὴν ἐπιρροὴν τοῦ κλοιοῦ του. Ὀνομάζει τὴν ἰδέαν ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων «ἀίδιον οὐσίαν» (Τίμ. 37 e) «ἢ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχον» (Τίμ. 35 d, Φαίδων 78 d), «ἀεὶ ὄν» (Τίμ. 27 d) κ.ο.κ. καὶ προσδίδει — ἰδίᾳ εἰς τοὺς διαλόγους αὐτοῦ Συμπόσιον, Φαίδωνα, Πολιτείαν καὶ Φαῖδραν — εἰς ταύτην μεταφυσικὴν ὑπόστασιν, διότι ἀποδέχεται αὐτὴν ὡς πηγὴν φωτισμοῦ τῆς πραγματικότητος. Ἀποδέχεται ἐπίσης ὅτι αὗται δὲν ἀποκτῶνται διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ διὰ τῆς ψυχῆς καὶ εὐρίσκονται εἰς ὑπερουράνιον νοητὸν κόσμον ἀποτελοῦσαι τὰ αἰώνια πρότυπα ἢ παραδείγματα ἢ ἀρχέτυπα τῶν ὄντων (³). Ἐν τούτοις ἡ ψυχὴ δὲν δύναται νὰ ὑψωθῇ καὶ νὰ θεᾶται αὐτάς, ἂν δὲν ἔχη τὴν καθαρότητά της. Θεωρῶν δηλαδὴ ὁ Πλάτων ὅτι «τὸ ζητεῖν καὶ τὸ μανθάνειν ἐστὶν ἀνάμνησις» (Πλάτ. Μέν. 81 d) ἄγεται ὑπὸ τῆς ἀντιλήψεως ὅτι ἡ ψυχὴ ὡς ἀθάνατος (Μένων 81 c)

(¹) N. Hartmann: Das Problem des geistigen Seins, 1933, σ. 233.

(²) Γ. Σακελλαρίου: Ἡ ἐννοία τοῦ Θεοῦ, 1948.

(³) Ἡμέτερον: Σχέσις αἰσθήματος καὶ νοήματος, 1947, σ. 29.

κρατεῖ εἰς τὸ βάθος αὐτῆς ἐκ τῆς προκοσμίου ὑποστάσεώς της, ὅτε ἔσχε τὴν γνωριμίαν τῶν ἰδεῶν, τὴν ἔφεσιν πρὸς ταύτην καὶ ἤδη διὰ τῆς σχετικῆς ἀναζητήσεως καὶ τῆς μαθήσεως, ὁπότε ἐπιτυγχάνει τὴν πραγματοποίησιν τῆς καθαρότητος, δοκιμάζει τὸ βίωμα τῆς ἀναμνήσεως ⁽¹⁾, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἀποκτᾷ ταύτην. Πρέπει ὅμως πρὸς τοῦτο τὸ ἄτομον νὰ κινήθῃ **διαλεκτικῶς** πρὸς ἑαυτὸ καὶ νὰ φέρῃ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἐκ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς του ἐκεῖνο, ὅπερ κρατεῖ ἐκ τῆς προκοσμίου αὐτῆς ὑποστάσεως. Τοιαύτην δὲ κίνησιν θὰ ἐπιτύχῃ, μόνον ὅταν ἀπαλλάξῃ τὴν ψυχὴν του ἀπὸ ἀλλοτρίας ἐπιδιώξεις. Πρέπει νὰ ἀποβάλλῃ τὴν ἰδιοτέλειαν καὶ τὴν φιλαυτίαν, νὰ ἀπολυτρωθῇ τῶν ἐφημέρων καὶ ἐγωκεντρικῶν τάσεων καὶ γενικῶς ὅλων τῶν ἐπιρροῶν, αἵτινες σχετίζονται πρὸς τὴν ὑπόστασιν τοῦ σώματος ⁽²⁾. Ὀφείλει δὲ τὸ ἄτομον νὰ τιθασεύσῃ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτὰς τοῦ σώματος, διότι ἡ κυριαρχία αὐτῶν ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς: α) πλήγμα κατὰ τῆς κοινωνίας, διότι τὸ Ἐγὼ τίθεται ἀντιμέτωπον αὐτῆς, β) φθορὰν τοῦ πνεύματος, διότι τὸ σῶμα ἀναλαμβάνει ἀντιθέτους πρὸς τὰς πνευματικὰς τάσεις ἐπιδιώξεις, γ) καταστροφὴν τοῦ ἱστορικοῦ χρέους, διότι ἐξαλείφει τὸ ἴδιον τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις καὶ ἀπαμβλύνει τὴν ἐπιρροὴν τούτων καὶ δ) ἰδίαν ἐκμηδένισιν, διότι προκαλεῖ τὴν ἐξουθένωσιν τῶν ὑγιῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἀτόμου καὶ φθείρει τὴν ζωτικότητα αὐτοῦ. Τοῦναντίον ἂν τὸ ἄτομον κινήθῃ οὐχὶ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ σώματος ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ψυχῆς, ἀναφαίνεται ἡ πραγματοποίησις τῆς καθαρότητος αὐτῆς καὶ ἔχει τοῦτο ὡς συνέπειαν ὅτι **κινεῖται αὕτη κατὰ τὴν οὐσίαν της**. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀποκτᾷ πλέον ἢ ψυχὴ **τὴν θέαν τῶν ἰδεῶν**.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ἡ **ἰδέα ἐξωκόσμιος ὑπόστασις**, ἀλλὰ **δύναμις τῆς καθαρᾶς ψυχῆς**, τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον γνωστικῶς μὲν δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ, διότι παρεμποδίζει τὴν προσπάθειάν του ἢ ὑπόστασις τοῦ σώματος, δύναται ὅμως ταύτην νὰ θεωρήσῃ ὡς σκοπὸν διὰ τὴν ψυχὴν του καὶ δὴ σκοπὸν, διὰ τῆς καθαρότητος αὐτῆς πραγματοποιούμενον. Διότι δὲν σημαίνει ἡ θέα αὕτη καὶ τὴν κυριαρχίαν τῆς γνώσεως. Μὴ δυνάμενον τὸ ἄτομον νὰ ἀπελευθερωθῇ ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος καὶ τῶν φραγμῶν τοῦ χώρου καὶ χρόνου, οἵτινες πλαισιώνουν τὸ σῶμα, ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν θέαν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ψυχὴ, ὅταν αὐτοεξελισσομένη ἀνυψωθῇ εἰς τὸ κορυφωμὰ της.

Ἴσως ὅμως ἠθελέ τις ὑποστηρίξῃ, ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ γνῶσις τῆς ἰδέας δὲν εἶναι δυνατὴ, εἶναι αὕτη εἰς ἡμᾶς ἀχρηστος καὶ συνεπῶς πρέπει νὰ θεωρηθῇ

(1) Ἡμέτερον: Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἡρίστου ἀγαθοῦ, περιοδ. «Πλάτων», ἔτος Η', σ. 102.

(2) > Ἡ δημιουργία τῶν ἀξιῶν. Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1955-56.

ἀπορησιπτεία. Ἡ ἀρνησις ἐν τούτοις ταύτης περιορίζει τὴν δυνατότητα τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Διότι τὸ φῶς τῆς ἰδέας φωτίζει τὴν συνείδησιν, ὥστε νὰ κινῆται ἐκείνη ἐντατικώτερον πρὸς τὸν ἴδιον αὐτὸν φωτισμόν. Καὶ ὡς λέγει ὁ Πλάτων «τοῖς γινωσκομένοις μὴ μόνον τὸ γινώσκεισθαι φάναι ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι τε καὶ τὴν οὐσίαν ὑπ' ἐκείνου αὐτοῖς προσεῖναι, οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβεία καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος» (Πλάτωνος Πολιτεία Στ'. 509 b). Ἔχει δηλαδή τὴν δυνάμει τὸ ἀγαθὸν νὰ παρέχη εἰς τὰ γινωσκόμενα ὄχι μόνον τὴν δυνατότητα νὰ γίνωνται γνωστά, ἀλλ' ἐπὶ πλέον νὰ ἀποκαλύπτῃ τὴν οὐσίαν των, δεδομένου ὅτι αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν ὑπερέχει καὶ αὐτῆς τῆς οὐσίας ἀκόμη. Εἰς τὴν ὑπεροχὴν ταύτην ὑφείλεται τὸ γεγονός ὅτι ἡ συνείδησις φωτιζομένη κινεῖται πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ φωτισμοῦ. Καὶ πραγματοποιεῖται τοῦτο, διότι διὰ τῆς αἰσθήσεως τοῦ λόγου συναποκτιᾶται καὶ ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ φωτισμοῦ τῆς ἰδέας, ὅπερ εἶναι συνυφασμένον μετὰ τῆς ἀποκτηθείσης γνώσεως, ὅποτε τὸ μέρος τούτου τοῦ φωτισμοῦ διερεθίζει τὴν ψυχὴν πρὸς μεῖζονα φωτισμὸν. Ἄν συνεπῶς ἀρνηθῶμεν τὴν ἰδέαν, τότε στερούμεθα τοῦ φωτισμοῦ τούτου. Διὰ τοῦτο καὶ οὐδεὶς ἄωρος ἀπὸ ἀπίστεως γονιμότητος τοῦ λόγου δύναται νὰ ἀποκτήσῃ εἰς τὴν συνείδησίν του τὸν φωτισμὸν τῆς ἰδέας.

Εἶναι ὅμως τὸ φῶς τῆς ἰδέας, ὡς καὶ ὁ Πλάτων θεωρεῖ, κοινὸν δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι ἐνιαῖον ὑπεράνω τόπων καὶ χρόνων. Ἀλλὰ καὶ ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς, ἣτις ἀποκαλύπτεται κατὰ τὴν ἀπόλυτον καθαρότητα αὐτῆς, εἶναι ἐπίσης σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὅσον περισσότερο ἀποκαθαίρομεν τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὰς ἄλλοτριους τύψεις, τόσον περισσότερο κατατείνομεν πρὸς τὸ ἐνιαῖον, πρὸς τὴν ἰδέαν. Ὁ δὲ πνευματικὸς κόσμος, ὅστις καταδεικνύει τὴν ἀντήσιν τοῦ λόγου, ἐφ' ὅσον κινεῖται, ὡς ἀνωτέρω ἐτονίσσαμεν, πρὸς τὸν προσανατολισμὸν τοῦ ἀπολύτου πνεύματος ἦτοι τῶν ἰδεῶν, λαμβάνει ἐξέλιξιν προσιδιύζουσαν πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς ἰδέας. Παρουσιάζει δηλαδή ὁ ἀνθρώπος τότε πνευματικὴν δημιουργίαν, ἣτις κατατείνει πρὸς μορφὴν δυναμένην νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ὑπὸ πάσης ἐποχῆς καὶ ὑπὸ παντὸς λαοῦ καὶ δὴ τόσον περισσότερο, ὅσον ὑψηλότερον πρὸς τὴν ἰδέαν πρόσκειται. Τὴν δὲ ὑψίστην ἐνότητα τῆς ἰδέας εὕρισκει ἡ πνευματικὴ δημιουργία, ὅταν ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς αἰωνιότητος. Διότι τότε ἡ πνευματικὴ δημιουργία φωτίζεται τελείως ὑπὸ τῆς ἰδέας. Ἡ δημιουργία ἐκείνη εἶναι προῖον τῆς καθαρῆς πλέον ψυχῆς, τῆς οὐδύλως ἐκ τῶν βηρημέρων ἢ πεπερασμένων ἐπηρεαζομένης. Αὐτὴν τὴν καθαρότητα ἡ διαλεκτικὴ κίνησις τῆς ψυχῆς ἐπιδιώκει. Ἄν συνεπῶς ἡ νόησις διὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πεπερασμένων πραγματοποιεῖ τὴν ἐπιστήμην ἦτοι συγκροτεῖ τὸ πλούσιον θησαύρισμα τῶν νοημάτων αὐτῶν, ἡ διαλεκτικὴ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ἐπιζητοῦσα νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ἑαυτῆς καθαρότητα, σφυρηλατεῖ τὴν ἐνό-

τήτα τῆς ἰδέας. Διότι τὸ βάθος τῆς καθαρᾶς ψυχῆς εἶναι συνυφασμένον μετὰ τῆς ἰδέας⁽¹⁾.

Αὕτη διαδηλοῦται διὰ τῆς *συγκινήσεως*. Ὅσον ἡ πνευματικὴ δημιουργία εἶναι περισσότερον διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς ἰδέας διηρθρωμένη ἤτοι εἶναι δημιουργημὰ καθαρωτέρας ψυχῆς, τόσον καὶ ἡ συγκίνησις ἐκ ταύτης εἶναι ὑψηλοτέρα. *Ἡ συγκίνησις αὕτη ἀντικατοπτρίζει τὸ ἐνιαῖον τῆς ἰδέας*. Καταδεικνύεται δηλαδὴ ὅτι ἡ συγκίνησις ἀποτελεῖ τεκμήριον, ἐξ οὗ διαπιστοῦται ἡ ἐνότης τῆς ἰδέας. Διότι ὅπως διὰ τοῦ φωτὸς διαπιστοῦται τὸ αἰσθητὸν τῶν πραγμάτων, τοιοῦτοτρόπως καὶ διὰ τῆς συγκινήσεως τῆς ψυχῆς καθίσταται αἰσθητὴ ἡ ἰδέα καὶ ὁ ἰδεώδης χαρακτήρ — ἂν ὑπάρχη — τῶν πεπερασμένων. Καὶ ὅπως ὁ φωτισμὸς τοῦ φωτὸς ἐφ' ὅλων τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων ἔχει ἐνιαίαν ἐκδήλωσιν, τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ ἐκδήλωσις τῆς συγκινήσεως διαδηλώνει κατὰ τρόπον ἐνιαῖον τὸν ἰδεώδη χαρακτήρα τῶν πεπερασμένων. Ἐφ' ὅσον δὲ τὰ πολλὰ περιστατικά, ἅτινα συναπαρτίζουν τὸν πνευματικὸν κόσμον, δὲν διασποῦν τὴν ἐνότητα ταύτης, ἀλλὰ διερεθίζουν τὴν ψυχὴν πρὸς ἀποκάλυψιν ἐκ τοῦ βάθους αὐτῆς μεγαλυτέρου φωτὸς τῆς ἰδέας καὶ πρὸς βίωσιν μεγαλυτέρας συγκινήσεως καὶ ἐξιδανικεύσεως, εἶναι φανερόν ὅτι *ἡ πολλότης αὐτῶν συγκλίνει πρὸς τὸ ἓν*. Καὶ πράγματι ὅλαι αἱ πνευματικαὶ δημιουργίαι, ἐφ' ὅσον προέρχονται ἀπὸ ψυχῆς, βαθμηδὸν μεγαλυτέραν καθαρότητα διαδηλοῦσης, κατατείνουν πρὸς τὸ ἰδεωδέστερον. Τὸ δὲ φῶς τοῦτο καταδεικνύει, ὅτι ὅταν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἐξελισσεται ἐπὶ τὸ ἰδεωδέστερον⁽²⁾ ἡ πνευματικὴ δημιουργία αὐτῆς ἀποκτᾷ *τὴν γνησιότητά της*.

Ὁ πνευματικὸς κόσμος, ὅστις συνυφαίνεται μετὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς ἰδέας, ἀποτελεῖ τὰς *ἀξίας*. Τούτων τὸ νόημα ἔλαβεν εἰς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν ποικίλον περιεχόμενον.

Οὕτως ἡ *Σχολὴ Βάδης*, ἣτις ἔχει κύριον ἀντιπρόσωπον τὸν Windelband, θεωροῦσα ὅτι αἱ ἰδέαι ὡς ἐξωκόσμιοι δυνάμεις καὶ ὡς ἄγνωστοι διὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν ὑποστάσεις δὲν παρέχουν τὴν δυνατὴν νὰ γίνωσι προσिताί, ἀποδέχεται ὡς ἐποικοδομητικούς διὰ τὴν ἀνθρωπίνην δημιουργίαν σταθμούς, τὰς ἀξίας, διότι αὐταὶ δύνανται, ὡς προσिताί, νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ὡς προσανατολισμοὶ ἐκείνης. Αἱ ἀξίαι αὐταὶ διαφέρουσαι, ὡς ἐτονίσθη κατὰ τὴν ἔρευναν τῆς *ἰδεοκρατικῆς θεωρίας*, τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος, ἔχουν τὴν εὐχέρειαν νὰ ρυθμίζουν τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων.

Διὰ τὸν ἴδιον λόγον καὶ ὁ Rickert θεωρεῖ αὐτὰς ὡς ἰσχυούσας καθ' ἑαυτὰς ἤτοι ὡς αὐτοτελεῖς διὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν ἐπιταγὰς,

(1) I. N. Θεοδωρακοπούλου: Εἰσαγωγή στὸν Πλάτωνα, ἔκδ. Β., 1941 σ. 205.

(2) I. N. Σκουτεροπούλου: Ἡ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ νεωτέρα Παιδαγωγική, 1948, σ. 103.

αίτινες, καίτοι δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν πραγματικότητα, ἐν τοῖτοις λόγῳ τοῦ δεσμοῦ των πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν δημιουργοῦν ὑποχρεώσεις διὰ τὸν ἀνθρώπον. Τὴν δὲ σχέσιν ταύτην πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν ἐξήρην ἰδιαίτερος ὁ Nik. Hartmann, ὅστις τὰς ἀξίας θεωρεῖ ἀντικειμενικοποιημένας λογικὰς μορφάς. Εὐρίσκει δηλαδὴ οὗτος εἰς αὐτὰς προβολὴν τῶν λογικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ἣτις προβολὴ ἀποκτᾷ τὴν δυνατότητα νὰ ἐπηρεάξῃ κατόπιν ὑπερβατικῶς τὴν ἰδίαν ψυχὴν διὰ τὴν περαιτέρω λογικὴν δημιουργίαν αὐτῆς.

Εἶναι ὁμοῦς ἀπαραίτητος ἡ βίωσις τῆς κατευθύνσεως ταύτης. Ὑπὸ τὴν βίωσιν ταύτην ἀσκεῖται ἡ ψυχὴ, συνειδητοποιεῖται ὁ φρετισμὸς τῆς ἀντιστοίχου ἰδέας καὶ προάγεται τὸ ἄτομον εἰς δρᾶσιν. Ἡ βίωσις δηλαδὴ ἀποτελεῖ ἀφετηρίαν τῆς ἀξιολογικῆς δράσεως. Τοῦτο ὁμοῦς σημαίνει ὅτι δὲν ἀποτελοῦν αἱ ἀξίαι ἀπόκτημα γνωστικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἀνήκουν εἰς ἄλλην σφαιρᾶν, ἣτις πλὴν τῆς γνωστικῆς ἀποκαλύψεως παρουσιάζει καὶ τὸ χρέος τῆς δράσεως. Ἐν τῇ δράσει καὶ ἐργασίᾳ τοῦ ἀτόμου ἀξιολογεῖται καὶ ἡ ψυχὴ του. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν διὰ τῆς δράσεως ἐπιτυγχάνει τὸ ἄτομον τὴν συνειδητοποίησιν τοῦ περιεχομένου τῆς ἀξίας καὶ διὰ μέσου ταύτης ὁδηγεῖται πρὸς τὴν ἰδέαν. Διότι ὅπως αἱ ἰδέαι, οὕτω καὶ αἱ ἀξίαι παρέχουν τὸ γνώρισμα τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας πρὸς τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα.

Ἐμφανίζονται δηλαδὴ αἱ ἀξίαι αὗται ὑπάρχουσαι εἰς συγκεκριμένας πράξεις ἢ εἰς διάφορα πνευματικὰ ἀγαθὰ, αἵτινα ἀποτελοῦν μὲν τὰ πολλὰ περιστατικὰ τῆς ἀνθρώσεως τοῦ λόγου, εὐρίσκονται ἐν τοῖτοις καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἰδέας. Ἐκ τούτου θεωροῦμεν ὅτι αἱ ἀξίαι αὗται καταδεικνύουν τὸ συνειδητοποιούμενον φῶς τῆς ἰδέας. Προσδιορίζονται ὁμοῦς καὶ ὑπὸ τῶν οἰκείων γνωρισμάτων τοῦ τόπου καὶ χρόνου, διότι τὰ περιστατικά, μεθ' ὧν συνυφαίνονται, εἶναι ἐντεταγμένα εἰς τόπον καὶ χρόνον. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ κῦρος αὐτῶν δὲν εἶναι ὑπερχρονικόν, ὡς τὸ τῶν ἰδεῶν.

Ἡ δὲ ἰδιότης τῶν ἀξιῶν, καθ' ἣν αὗται παρουσιάζουν μερικὸν φρετισμὸν τῶν ἰδεῶν, φανερώνει ὅτι τὸ περιεχόμενον τῶν ἀξιῶν δὲν ἔγινε πλήρως κτῆμα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀλλ' ὅτι προσανατολίζει ἐκείνην πρὸς συνειδητόν τινα σταθμόν, ὅστις κατὰ τοῦτο διαφέρει τῆς ἰδέας, ὅτι ἐνῶ εὐρίσκεται εἰς τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν πρὸς ἐκείνην παρουσιάζει προσανατολισμὸν οὐχὶ τελείως ἄγνωστον, ὡς εἶναι ὁ τῆς ἰδέας, ἀλλ' ἐφικτόν καὶ ἔτι πλέον προσιτόν. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ ἐκάστοτε καὶ τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς ἐντάσεως τῆς πνευματικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ περιεχόμενον τῶν ἀξιῶν σημειώνει ἐκ τούτου καὶ ἐξέλιξιν, διότι εἰς νέας ἐποχὰς προσδιορίζεται ὑπὸ νέων γνωρισμάτων. Οὕτω δημιουργεῖται διηγετικῆς ἔφεσις τῆς ψυχῆς τοῦ ἀτόμου πρὸς περιεχόμενα νέων ἀξιῶν, ὁπότε ἀνακύπτει πάντοτε τὸ ἰδιάζον χρέος τοῦ ἀτόμου νὰ παρουσιάξῃ οἰ-

κείαν ἐνέργειαν καὶ δραῖσιν⁽¹⁾. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερόν ὅτι δὲν εἶναι τὸ χρέος τοῦτο δημιουργημα συνθετικῶν κρίσεων ὀρθολογικῆς φύσεως, ὡς τοῦτο ὑποστηρίζει ἡ κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου τοῦ Kant, ἀλλὰ ἀνάγκη τοῦ καθαροῦ συναισθήματος, ὅπερ κατὰ τὸν Scheler ὁδηγεῖ τὸ ἄτομον εἰς τὴν βίωσιν τῆς ἀξίας χωρὶς νὰ μεσολαβήσῃ οὐδεμία λογικὴ σκέψις⁽²⁾. Τὴν δὲ καθαρότητα ταύτην τοῦ συναισθήματος τούτου, ὡς ἤδη ἐτονίσθη, μόνον ἡ καθαρότης τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς ἀποκαλύπτει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Rousseau, θεωρῶν τὸν ἄνθρωπον φύσει ἀγαθόν, καταξιώνει κυρίως τὴν καθαρὰν ψυχὴν αὐτοῦ. Αὕτη, ὡς τονίζει, ἂν καὶ φύσει ὑπάρχῃ, ἀποκαλύπτεται μόνον διὰ τῆς πραγματικῆς μορφώσεως, δεδομένου ὅτι μόνον οὕτως ἀποκαθαίρεται ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν σκοτεινῶν καὶ ἀλλοτρίων τάσεων⁽³⁾.

Ἡ ἰδία καθαρότης τοῦ συναισθήματος ἀποτελεῖ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ μέσον διαγνώσεως κατὰ τὸν Scheler τῶν βαθμίδων τῶν ἀξιῶν. Διότι ὅπως δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὰς διαφόρου φύσεως ἀξίας ἐκ τῶν οἰκείων—ἀντιστοίχων πρὸς τὰ εἶδη τῶν ἰδεῶν—συναισθηματικῶν δονήσεων ἤτοι νὰ ἀντιληφθῶμεν τὰς καλαισθητικάς, ἠθικάς κ.λ.π. ἀξίας, οὕτως εἶναι φυσικὸν κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς καθαρότητος τοῦ συναισθήματος νὰ διακρίνωμεν ἀνωτέρας καὶ κατωτέρας ἀξίας καὶ τοῦτο κατὰ τὸν φωτισμὸν τῆς ἰδέας, ὑπὸ τοῦ ὁποίου διέπονται. Κατὰ τὸ κριτήριον τοῦτο τοῦ συναισθήματος θέτει ὁ Scheler εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τὰς βιολογικὰς ἀξίας, αἵτινες προσδιορίζονται διὰ τοῦ εὐαρέστου ἢ δυσαρέστου συναισθήματος, εἰς ἀνωτέραν ταύτης βαθμίδα θέτει τὰς ἐχούσας σχέσιν πρὸς τὴν πρόοδον τῆς ζωῆς, εἰς τὴν τρίτην τὰς πνευματικὰς ἀξίας καὶ τέλος εἰς τὴν τετάρτην τὰς θρησκευτικὰς τοιαύτας. Διδάσκει ἐπίσης, ὡς καὶ ὁ Kueger, ὅτι αἱ ἀνώτεραι ἀξίαι διακρίνονται ὄχι μόνον διὰ τοῦ καθαροῦ συναισθήματος ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἶναι διαρκέστεραι, θεμελιωδέστεραι καὶ ἱκανοποιητικώτεραι διὰ τὴν ψυχὴν⁽⁴⁾. Εὐνόητον εἶναι ὅτι ἡ καθαρότης τοῦ συναισθήματος ἀποκλείει τὴν δυνατότητα νὰ λάβωσιν αἱ ἀξίαι ὑποκειμενικὴν σημασίαν. Διότι δὲν εἶναι νοητὸν ἀξία τις νὰ εἶναι διὰ τινα ἄτομα σοβαρώτερα καὶ δι' ἄλλα ὀλιγώτερον σημαντικὴ, καθ' ὅσον θὰ ἐδείκνυε τοῦτο σχέσιν τῆς ἀξίας πρὸς ἀλλότρια διαφέροντα τῆς ψυχῆς. Τὰ ἀλλότρια ὅμως διαφέροντα καταστρέφουν τὴν καθαρότητα τῆς ψυχῆς καὶ διὰ τοῦτο τοιαῦτα διαφέροντα δὲν ἀποτελοῦν παράγοντα ὀρθῆς κατατάξεως καὶ ἐκτιμήσεως τῶν ἀξιῶν.

Γεννᾶται ἤδη τὸ ἐρώτημα: **Ποία εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀξιῶν;**

(1) Κ. Σπετσίερη: Αἱ ἀξίαι τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, 1939, σ. 15

(2) Κ. Γεωργούλη: Διαλέξεις, 1955, σ. 49.

(3) Peter Mainhold: Rousseaus Geschichtsphilosophie, 1936, σ. 21.

(4) Κ. Γεωργούλη: Διαλέξεις 1955, σ. 52-53.

“Οτι ἀμφοτέρω ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν ἔρεσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τοῦτο εἶναι εὐνόητον. Διαφέρουν ἐν τούτοις κατὰ τὰ ἑξῆς :

α) Ἐνῶ ὁ πνευματικὸς κόσμος ἀναφαίνεται ἐκ τῆς κινήσεως τῆς ψυχῆς, ἥτις διαδηλοῦται ὡς *ἀνάπτυξις* τῶν ἐπιστημῶν, ὁ κόσμος τῶν ἀξιῶν ἀναφαίνεται ἐκ τῆς προσπαθείας τῆς ἰδίας ψυχῆς νὰ ἀποδώσῃ *δημιουργίαν καθαρὰν καὶ ἀνιδιοτελεῖν*. Ἐνῶ δηλαδή κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἡ ψυχὴ ἐρευνᾷ τὸν *ἐξωτερικὸν ἢ ἐσωτερικὸν κόσμον* καὶ ἐπιζητεῖ διὰ τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν, τῶν νοημάτων κ.τ.τ., νὰ πλουτίσῃ τὴν ἐπισκοπικὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν, κατὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ἀξιῶν ἡ ψυχὴ κινεῖται *πρὸς ἑαυτὴν* καὶ ἐπιζητεῖ νὰ καλλιέργησῃ τὸ βάθος τῆς, τὴν καθαρότητά τῆς (1), ὅποτε καὶ ἡ πνευματικὴ δημιουργία ἀποβαίνει ἰδανικωτέρα καὶ συγκινητικωτέρα.

β) Ἐνῶ ὁ πνευματικὸς κόσμος *ἐξωτερικεύεται εἰς μορφὰς*—τὰς μορφὰς τοῦ ἀντικειμενικοποιημένου πνεύματος,—αἵτινες ἀποτελοῦν ἱκανοποιήσιν διὰ τὴν ψυχὴν, διότι διὰ τούτων συγκρατεῖται ἡ ἕσθις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ ἐπιτυγχάνεται δι’ αὐτῶν ἀκόμη ἡ μετάδοσις τούτου ἀπὸ συνειδήσεως εἰς συνείδησιν, ὁ κόσμος τῶν ἀξιῶν διαδηλοῦται εἰς *συναισθηματικὰς καταστάσεις, συγκινήσεις καὶ βιώσεις* καὶ ἐπειδὴ μετέχουν αὐταὶ τοῦ φωτὸς τῆς ἰδέας γίνεται τοῦτο αἰτία τὸ συνυφασμένον μετ’ αὐτῶν μέρος τοῦ φωτὸς νὰ κινή τὴν ψυχὴν πρὸς μείζονα αὐτοφωτισμὸν. Ἀσφαλῶς καὶ αἱ μορφαὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἀποτελοῦν σταθμοὺς διὰ νέας δημιουργίας τῆς πνευματικῆς ψυχῆς, δὲν διαδηλοῦται ἡμῶς διὰ τούτων γνησιότης καὶ συγκίνησις ἀλλὰ πολὺπτυχος ἀνάπτυξις.

γ) Ἐνῶ ὁ πνευματικὸς κόσμος, καίτοι προελθὼν ἐκ κινήσεως ψυχῆς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ λειτουργησάσης, δὲν παρουσιάζει *γνωρίσματα τοῦ χώρου καὶ χρόνου* ἀλλ’ ἀντικειμενικότητα, στηριζομένην εἰς τὸ κοινὸν διὰ πάντας ἀγαθὸν τοῦ λόγου, ὁ κόσμος τῶν ἀξιῶν προσδιορίζεται κατὰ τὰ *τοπικὰ καὶ χρονικὰ γνωρίσματα*, διότι ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν νοοτροπίαν καὶ εὐαισθησίαν τῆς ἐκάστοτε ἐποχῆς. Ἀσφαλῶς ὄρισμένα ἀνάγκαι τῶν ἐποχῶν γίνονται αἰτία νὰ στραφῇ ἡ λειτουργία τοῦ λόγου πρὸς ὄρισμένην πτυχὴν καὶ νὰ πραγματοποιηθῇ τότε εἰδικὴ πνευματικὴ δημιουργία. Δὲν συνοδεύουν ὅμως ἕκτοτε ταύτην τὰ γνωρίσματα τοῦ τόπου καὶ χρόνου, ἕξ ὧν προῆλθεν, καὶ μόνον μία ἱστορικὴ ἔρευνα, κρίνουσα ταύτην, δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ, ποῖα ἦσαν τὰ πρῶτα κίνητρα αὐτῆς, εἰς ποῖαν ἐποχὴν ἀνεφάνη καὶ ἐκ ποίων αἰτημάτων προέκυψε. Πέραν ὅμως τούτου οὐδὲν γνῶρισμα τῆς ἐποχῆς συνοδεύει αὐτήν, δι’ ἣ καὶ ἡ ἐξυπηρέτησις αὐτῆς ἀποβλέπει εἰς τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπότητος. Τοιαύτην ἐν τούτοις ἀνεξαρτησίαν δὲν δύναται νὰ ἀποκτήσουν αἱ ἀξίαι, διότι ἡ συναισθηματικὴ χροιά αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ἀποξενωθῇ ἀπὸ τὰ ἐκάστοτε γνωρί-

(1) Alois Dempf: Kulturphilosophie, 1932, σ. 124.

σματα τῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γνησιότης τῶν ἀξιῶν διαδηλοῦται εἰς τὴν εὐαισθησίαν τῶν ἐποχῶν.

Ἐνταῦθα ἀνακύπτει ἡ ἐξῆς ἀντινομία. Πᾶσα ἀξία ὅσον πλησιεστέρα πρὸς τὴν ἰδέαν εἶναι τόσο περισσότερο διαδηλοῖ καθαρωτέραν ψυχὴν, ἐξ οὗ γεγονότος παρουσιάζει ἐνότητα, καὶ τόσο περισσότερο παρουσιάζει ἐναρμόνισιν πρὸς τὴν τοπικὴν καὶ χρονικὴν εὐαισθησίαν, ἐξ οὗ γεγονότος θεωρεῖται γνησία. Γεννᾶται συνεπῶς τὸ ἐρώτημα: Πῶς ἡ ποικιλία αὕτη τῶν ἐκάστοτε τοπικῶν καὶ χρονικῶν ἀποχρώσεων συνίδει πρὸς τὴν καλλιεργουμένην ἐνότητα τῆς ἰδέας; Πῶς ἐναρμονίζεται ἡ πολλότης τῶν γνησιατήτων πρὸς τὴν ἐνότητα ταύτης; Πῶς συμβαίνει ὥστε ὅσον μία ἀξία εἶναι ἰδεωδεστέρα καὶ περισσότερο ἐνιαία, τόσο αὕτη νὰ εἶναι γνησιωτέρα ἢτοι οἰκειότερα πρὸς τὰς ποικιλίας τῆς ζωῆς; Ἡ ἀντινομία ὁμοίως αὕτη αἴρεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἀξία εὐρίσκει τὴν οὐσίαν τῆς οὐχὶ εἰς τὰς πολυμερεῖς ἀντικειμενικὰς μορφὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, οἷος εἶναι ὁ πνευματικὸς κόσμος, ὅποτε οὐδεμία ἐναρμόνισις μεταξὺ πολλότητος καὶ ἐνότητος θὰ ἦτο νοητή, ἀλλ' εἰς τὰς βιώσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου, αἵτινες τότε μόνον εἶναι ἰδανικώτεραι καὶ συγκινητικώτεραι, ὅταν καθαρὰ καὶ ἀνιδιοτελεῖς ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰ ἀντικειμενικὰ αἰτήματα τῆς ζωῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἡ καθαρότης τῆς ψυχῆς ἐν τῇ ἐναρμόνισι ταύτῃ ἐξουδετεροῦσα τὴν πολλότητα τῶν ἐγωκεντρισμῶν καὶ τῶν ἐφημέρων ἀπαιτήσεων καταξιώνει τὸ ἐκάστοτε ἀντικειμενικῶς πρὸς τὴν ὁλότητα προσιδιάζον. Ἐν τούτῳ ἡ καθαρότης αὕτη τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀτόμου παρουσιάζει πολλότητα μὲν ἐξ αἰτίας τῶν πολλῶν τοπικῶν καὶ χρονικῶν περιστατικῶν, ἐνότητα δὲ ἐξ αἰτίας τῆς ἀνιδιοτελείας τοῦ ὑποκειμένου. Τότε ἡ ἀξία γίνεται ἀποδεκτὴ καὶ τὸ ἄτομον ἀποτελεῖ ἄριστον μέλος τῆς κοινωνίας.

Παρ' ὅλην ἐν τούτοις τὴν διάκρισιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τοῦ κόσμου τῶν ἀξιῶν παρατηροῦμεν ὅτι ὑπάρχει σοβαρὰ ἐξάρτησις μεταξὺ των, διότι οὔτε ἡ πνευματικὴ δημιουργία δύναται νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ζωὴν ἄνευ τῆς ἀξιολογικῆς διαθίξεως τῆς ψυχῆς, ἄνευ δηλονότι τῆς ἐφέσεως τοῦ ἀτόμου νὰ κινῆται πέραν τῶν ἐγωκεντρικῶν του πλαισίων, οὔτε ἡ ἀξιολογικὴ ἐνέργεια νὰ πραγματοποιηθῇ ἄνευ τῆς συμβολῆς τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, δεδομένου ὅτι ἡ ἐφεσις τῆς ψυχῆς νὰ ἀποβῇ ἐξυπηρετικὴ διὰ τὴν κοινωνίαν ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Οὕτως ἡ ζωὴ παρουσιάζεται ἰδεωδῶς ἀγωνιστικὴ, καθ' ὅσον μοχλοῦν οἱ ἄνθρωποι διὰ τῶν συγκεκριμένων πνευματικῶν δημιουργιῶν αὐτῶν ὄχι μόνον νὰ προσδώσωσιν εἰς αὐτὴν πλοῦτον ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν ἐξιδανικεύσωσιν εἰς καθαρότητα. Διὰ τῆς ἐξιδανικεύσεως ταύτης ὑπερνικᾶται ἡ πραγματικότης καὶ χωρεῖ ἡ ἀνθρωπότης πρὸς τὴν καθαρὰν οὐσίαν τῆς (').

Κινεῖται συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος διηνεκῶς πρὸς τὰς ἰδέας τὸ μὲν διὰ τοῦ

(1) I. Θεοδωρακοπούλου: Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς, 1947, σ. 147 - 150.

λόγου, ὅποτε ἡ ποδηγέτησις τοῦ νοῦ γίνεται αἰτία νὰ παρουσιάζονται αἱ πνευματικαὶ μορφαὶ ὀπλισμέναι δι' ἀξιολογικῶν γνωρισμάτων⁽¹⁾, τὸ δὲ διὰ τῶν συναισθηματικῶν διαθίσεων, αἵτινες διὰ τῶν σχετικῶν ἀξιολογικῶν βιώσεων καλλιεργούμεναι κινοῦν τὴν βούλησιν πρὸς ἰδεωδεστέρας δημιουργικὰς ἐπιδόσεις. Ὅσον ὅμως αἱ πνευματικαὶ μορφαὶ ὅσον καὶ συναισθηματικαὶ δονήσεις τῆς ψυχῆς ἀποτελοῦν διερεθισμὸν πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἀξιολογικῆς δημιουργίας⁽²⁾ καὶ πρὸς μεγαλυτέραν οἰκείωσιν πρὸς τὸ φῶς τῆς ἰδέας. Διότι διὰ τῶν τοπικοῦ καὶ χρονικοῦ χαρακτήρος ἐνεργειῶν ἡ ἀτομικὴ συνείδησις, ἣτις ἐντάσσεται εἰς τύπον καὶ χρόνον, κινεῖται πρὸς ὑπερχρονικὰς καὶ ὑπερτοπικὰς ἐκδηλώσεις, διὰ τῶν ὁποίων εὐρίσκει τὸ ἄτομον ὄχι μόνον ἱκανοποίησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλευθερίαν του⁽³⁾. Οὕτω καλλιεργεῖται διὰ τῶν κόπων καὶ μόχθων καὶ ἀποκαλύπτεται συνειδητῶς τὸ ἀξιολογικὸν βᾶθος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ οὐσία ταύτης, δεδομένου ὅτι μόνον ἐκεῖναι αἱ πτυχαὶ τῶν ἀξιῶν ἀποκτοῦν κῦρος, ὅσαι διὰ τῶν κόπων καὶ τῶν μόχθων τῶν ἀτόμων ἔχουν ὑπὸ τούτων συνειδητοποιηθῆ⁽⁴⁾.

f) Ὁ πνευματικὸς κόσμος ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτοῦ, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων καταφαίνεται, ἀποτελεῖ μὲν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ ὑπόστασιν νοητῆς φύσεως, ἣτις ὡς ἐκ τούτου διακρίνεται ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, συγκροτεῖται ὅμως ἐκ σφαιρῶν, αἵτινες βαίνουν ἐξελισσόμεναι κατ' ἰδίους νόμους, ἑναρμονιζομένους πρὸς τὰ πολυποικίλα εἶδη τῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν φαινομένων τῆς φύσεως. Οἱ νόμοι οὗτοι, τοὺς ὁποίους εἰς ἐκάστην περίπτωσιν ἐνστερνίζεται ἡ συνείδησις τοῦ ἀτόμου, τηροῦνται ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ περιεχομένου ἐκάστης σφαίρας καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ γνώρισμα τῆς ἐνότητος, ἣτις χαρακτηρίζει τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Οὕτω κατὰ τὴν γνωστικὴν ἐνέργειαν τοῦ λόγου διέπει τὴν συνείδησιν ἡ ἀπαίτησις τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀληθείας καὶ ἡ ἀπαίτησις αἴτιη εἶναι γνώρισμα ὁλοκλήρου τῆς σφαίρας τοῦ θεωρητικοῦ κόσμου. Κατὰ τὴν ἠθικὴν πάλιν ἐνέργειαν τοῦ λόγου διέπει τὴν συνείδησιν ἡ ἀπαίτησις τοῦ πρέπόντως ἐνεργεῖν καὶ τὸ χρέος τοῦτο προσδιορίζει τὴν σφαῖραν τοῦ ἠθικοῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὴν σφαῖραν τοῦ καλαισθητικοῦ κόσμου διέπει ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξευρέσεως εἰς πᾶν περιεχόμενον καταλλήλου μορφῆς, ἣτις θὰ ἀρέσκη χωρὶς ἰδιοτέλειαν καὶ θὰ συγκινῆ. Πάντα συνεπῶς τὰ δημιουργήματα τοῦ λόγου προερχόμενα ἀπὸ τῆς οἰκείας λειτουργίας τῆς ψυχῆς κατευθύνονται ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἐκείνων, αἵτινες εἰς ἐκάστην περίπτωσιν διέπουν τὸ ἀντίστοιχον συνειδέναι⁽⁵⁾.

(1) Felix Krueger: Der Begriff der absolutwertvollen..., σ. 31.

(2) Σπυρ. Μ. Καλλιὰφα: Περὶ βουλήσεως, 1940, σ. 76.

(3) Raymond Polin: La création des valeurs, 1944, σ. 109, 278, 298.

(4) Nik. Hartmann: Zur Grundlegung der Ontologie, 1935, σ. 305-311.

(5) Richard Kroner: Die Selbstverwirklichung des Geistes, 1928, σ. 65 - 74.

Εἰς ἑκάστην ἐν τούτοις σφαῖραν ἀνακύπτουν ἐν τῇ ἐξελίξει καὶ ἀνάπτυξι αὐτῆς νέοι κλάδοι καὶ νέοι ἑκάστοτε πτυχαί, αἵτινες προσδιορίζονται μὲν ὑπὸ τῆς κοινῆς ἀρχῆς, ἣτις χαρακτηρίζει τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς οἰκείας σφαίρας, παρουσιάζουν ὅμως παραλλαγὴν περιεχομένου, ὅπερ συνιστᾷ ἰδίαν πάλιν κατὰ πτυχὴν ἐνότητα. Πᾶσαι αἱ πτυχαὶ αὗται προσδιορίζουν τὸν *κόσμον τῶν ἐπιστημῶν*, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὁποίων ἐργάζεται ὁ λόγος διερεθιζόμενος ὑπὸ τῶν ἑκάστοτε αἰτημάτων τῆς ζωῆς. Εἰς ἑκάστην ἐπιστήμην ὑπάρχει σύνολον ὁμοειδῶν γνώσεων, αἵτινες ὀφείλουν τὴν μὲν κυρίαν αἰτίαν αὐτῶν εἰς τὴν οἰκείαν ἔφεσιν τῆς ψυχῆς, τὴν δὲ ποικίλιαν εἰς τὰς ἑκάστοτε ἀνάγκας τῆς ζωῆς, αἵτινες προεκάλεσαν τὴν εἰδικὴν ἀσχολίαν τῆς ψυχῆς. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀσχολίας ταύτης εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τῶν οἰκείων γνώσεων τῶν ἐπιστημῶν. Ὅριον εἰς τὴν δημιουργίαν τούτων δὲν ὑπάρχει. Διότι πᾶσα ἀνάγκη τῆς ζωῆς καλεῖ τὴν ψυχὴν πρὸς νέαν πνευματικὴν δημιουργίαν. Ἡ ἰδία δὲ ψυχὴ οὐδέποτε ἐπαναπαύεται εἰς τὰ κτηθέντα ἀγαθὰ⁽¹⁾.

Ἐκ τῶν ἀποκαλυπτομένων ἀγαθῶν ἦτοι τῶν γνώσεων ἄλλαι μὲν πλουτίζουν τὸ βάθος τῶν ἐπιστημῶν, ἄλλαι δὲ διευρύνουν τὰ ὄρια αὐτῶν καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε, ὅταν ἐπέλθῃ ἡ ὀριμότης αὐτῶν, ἀποτελοῦν νέαν πλέον ἐπιστήμην. Τοιοῦτοτρόπως ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου διὰ τῆς ὀρίμου κινήσεως τοῦ λόγου ἐπιτελεῖται ἀνάπτυξις τόσον τοῦ βάρους ὅσον καὶ τοῦ πλάτους τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ δὲ ἐξέλιξις αὕτη παρουσιάζεται εἰς πάσας τὰς σφαῖρας τοῦ πνεύματος.

Ἄλλ' ὡς γνωρίζομεν δὲν ἀδιαφορεῖ ἡ ψυχὴ καὶ πρὸς τὸ αἶτημα τῆς ἀνυψώσεως τῆς ἀξίας τῶν ἐπιστημῶν διὰ τῆς πραγματοποιήσεως περιεχομένου περισσότερον καθαροῦ καὶ ἐγγυτέρου πρὸς τὸ φῶς τῆς ἰδέας. *Τρισδιάστατος* συνεπῶς εἶναι ἡ *κίνησις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς*, δεδομένου ὅτι ἐπιζητεῖται ἡ ἀνάπτυξις τοῦ βάρους, ἡ ἐπέκτασις τοῦ πλάτους τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ μεγαλυτέρα *καταξίωσις* αὐτῶν.

Κατὰ δὲ τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς :

α) Ὅτι ἡ πνευματικὴ δημιουργία βαίνει *ἐκ τῶν ἀπλουστέρων πρὸς τὰ πολυσυνθετώτερα*. Τὸ γεγονός τοῦτο χαρακτηρίζει τὴν ἐνεργητικότητα τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, αἵτινες κινουῦνται οὐχὶ μηχανικῶς ἢ αἰτιοκρατικῶς ἀλλὰ *τελολογικῶς* διὰ τῆς βαθμηδὸν ἐπιτεινομένης αὐτοαναπτύξεως αὐτῶν. Τοῦτο δὲ ἐπιτελεῖται διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν αἰτημάτων τῆς ζωῆς καὶ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐν τῇ συνειδήσει τεθέντος σκοποῦ.

β) Ὅτι ἂν αἱ ἀναπτυσσόμεναι ἐπιστήμαι, ἀκολουθοῦσαι τὰς ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τεθειμένας ἀρχάς, διαφοροποιοῦνται εἰς οἰκείας σφαῖρας, πέραν τούτου ἀνακύπτουν καὶ διαφοροποιήσεις κατηγοριῶν ἐπιστημῶν, τῶν ὁποίων

(1) F r. P a u l s e n : Einleitung in die Philosophie, 36 Aufl., σ. 451.

ἡ αἰτία εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀντίστοιχον λειτουργίαν τῆς ψυχῆς, ἥτοι εἰς τὴν νόησιν διὰ τὴν κατηγορίαν τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, εἰς τὴν βούλησιν διὰ τὰς ἠθικὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὸ συναίσθημα διὰ τὴν κατηγορίαν τῶν ἐπιστημῶν τῆς τέχνης καὶ θρησκείας. Διὰ δὲ τῆς *κατανομῆς* ταύτης τοῦ *συνόλου τῶν γνώσεων* εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμας διευκολύνεται καὶ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια, ἥτις ἀδυνατεῖ νὰ συμπεριλάβῃ τὸ σύνολον τῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ ἰδιαιτέρα ἐν τούτοις συμβολὴ ἐκάστης τῶν ψυχικῶν τούτων λειτουργῶν δὲν σημαίνει παραγκωνισμόν τῶν ἄλλων λειτουργιῶν. Ἐφ' ὅσον ὅλαι αἱ λειτουργίαι διαδηλοῦν τὴν ἐνότητα τῆς ψυχῆς, ὅλαι συνεργάζονται καὶ διὰ τὴν δημιουργίαν ἐκάστης σφαίρας τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς ἐκάστην σφαίραν κυριαρχεῖ ἰδίᾳ ἀρχή, αὕτη δὲ ἐξυπηρετεῖται περισσότερο ὑπὸ τῆς ἀντιστοίχου λειτουργίας τῆς ψυχῆς, ἥτοι ἡ ἐφεσις πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ τῆς νοήσεως, τὸ πρεπόντως ἐνεργεῖν ὑπὸ τῆς βουλήσεως κ. ο. κ., δεσπόζει μὲν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς ἡ εἰδικὴ ἐκάστοτε λειτουργία αὐτῆς, παραλλήλως ὅμως ἡ κυριαρχία αὕτη ἐξυπηρετεῖται καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν λειτουργιῶν τῆς ψυχῆς. Παρατηρεῖται ἐν τούτοις ἐκ τῆς κυριαρχίας ταύτης ὅτι ὄχι μόνον προκύπτει ὠρισμένον πνευματικὸν ἀγαθὸν ἀλλὰ καὶ ὠρισμένη *θεωρία*. Οὕτως ἐκ τῆς κυριαρχίας τῆς νοήσεως προκύπτουν τὰ θεωρητικὰ ἀγαθὰ καὶ διαρθροῦνται ἡ νοησιαρχία, ἐκ τῆς κυριαρχίας τῆς βουλήσεως προκύπτουν τὰ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ χαρακτῆρος πνευματικὰ ἀγαθὰ καὶ ἀναφαίνεται ἡ βουλευσιαρχία καὶ ἐκ τῆς κυριαρχίας τοῦ συναισθήματος ἀναφαίνεται ὁ μυστικισμὸς καὶ ἡ θυμοκρατία.

γ) Κατὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀνάπτυξιν ἰδίᾳ τοῦ βίου τῶν ἐπιστημῶν ἡ ὠριμότης βεβαίως τῆς προηγουμένης βαθμίδος ἀποτελεῖ προϋπίθεσιν τῆς ἀνυψώσεως τοῦ πνεύματος. Ἐκδήλωσις τῆς ὠριμότητος ταύτης ἀποτελεῖ τὸ ὑπὸ μορφὴν ἀπορίας διαδηλούμενον αἶτημα τῆς ψυχῆς. Προάγει ὅμως τὴν ἀνύψωσιν ταύτην καὶ ἡ *βελτίωσις τῶν μεθόδων ἐρεῦνης* ⁽¹⁾ ἢ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν καταλλήλων μέσων καὶ γενικῶς ὁ σοβαρώτερος ὑπὸ τοῦ ἐρευνητοῦ χωρισμὸς τοῦ ὕλικου. Ἀλλὰ πέραν τούτων ὁ μόχθος καὶ ὁ πόνος σφυρηλατοῦν τὰς ἱκανότητας τῆς ψυχῆς ⁽²⁾ διὰ νὰ ἀποκαλύπτῃ πτυχάς, αἵτινες μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης εὐρίσκονται εἰς νάρκην ἢ διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἐξέλιξις καὶ ἀνάπτυξις ἀνευ *χασμάτων* καὶ *παλλιλογιῶν* ⁽³⁾.

g) Γεννᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα: *Δύναται ὁ ἀναπτυσσόμενος πνευματικὸς κόσμος νὰ ἀποτελέσῃ συγκρότημα ἐπιστημῶν* ἥτοι σύνολον ἐπιστημῶν διηρθρωμένων εἰς σύστημα; Εἶναι δηλονότι δυνατόν οἱ κλάδοι

⁽¹⁾ Karl Jasper: Vom Ursprung und Ziel der Geschichte, 1949, σ. 111-123.

⁽²⁾ Παν. Κανελλοπούλου: Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἐποχή μας, 1953, σ. 170.

⁽³⁾ I. N. Θεοδωρακοπούλου: Σύστημα φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς, Α', 1947, σ. 226-227.

τῶν ἐπιστημῶν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σύστημα, χωρὶς νὰ καταστραφῇ ἢ αὐτοτέλεια ἐκάστης ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ παροραθῇ ἢ πρὸς ἀλλήλας σχέσις ; Εἶναι εὐνόητον ὅτι διὰ νὰ πραγματοποιήσωμεν τὴν κατάταξιν ταύτην *πρέπει νὰ συλλάβωμεν τὴν ἐνότητα τῶν ἐπιστημῶν* καὶ ἐκεῖθεν νὰ κινηθῶμεν πρὸς διάγνωσιν τῆς διακλαδώσεως αὐτῶν. Τοῦτο ὅμως εἶναι δυσχερέστατον. Διότι ἡ σύλληψις τῆς ἐνότητος ταύτης σημαίνει ὅτι πρέπει ὁ ἐρευνητὴς νὰ ἐνστερνισθῇ καὶ ὠρισμένην κοσμοθεωρίαν, ἣτις, ἐπειδὴ *ἐκάστη κοσμοθεωρία πρὸς βεβύει ἰδίαν ἐνότητα*, ἐπηρεάζει, ὡς εἶναι φυσικόν, καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἡ ἀνακύπτουσα δηλαδὴ δυσχέρεια δὲν ἀπαιτεῖ μόνον τὴν πίστιν πρὸς ὠρισμένην κοσμοθεωρίαν ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ τὴν ἐπιρροὴν τῶν διαφορῶν κοσμοθεωριῶν διαφοροποίησιν τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιστημῶν. Οὕτως ὁ ὕλισμός καὶ δὴ ὁ *ἱστορικὸς ὕλισμός*, ὅστις συγγενεῦει πρὸς τὸν *μεταφυσικὸν ὕλισμόν*, θεωρῶν ὅτι αἱ συνθῆκαι τῆς παραγωγῆς ἀποτελοῦν τὸ ἔσχατον αἷτιον καὶ τὴν κινουῦσαν δύναμιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ πνευματικοῦ κόσμου⁽¹⁾ καὶ ὅτι ὁ ἱστορικὸς βίος ἔχει ὡς περιεχόμενον τὴν πάλιν τῶν τάξεων διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, δημιουργεῖ δι' ἐκάστην ἐπιστήμην ἀλλότριον περιεχόμενον, δεδομένου ὅτι πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι ὑπὸ τὸν ἴδιον αὐτῶν πρῶσιμα ἐξυπηρετοῦν, κατ' αὐτούς, τὴν πάλιν ταύτην. Τοῦτο ὅμως ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν καταστροφὴν τῆς πραγματικῆς ἱεραρχικῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀλλὰ καὶ διότι ἀνακύπτουν ἐκ τῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν κοσμοθεωρίαν τοῦ ὕλισμοῦ καὶ ἄλλα μειονεκτήματα, τὸ κῦρος τούτου ἔχει κλονισθῆ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς δὲν ἀσχολούμεθα ἐκτενέστερον περὶ αὐτόν.

Ἄλλ' ἐφ' ὅσον οὕτως παραμένει τὸ ἐρώτημά μας, πρέπει νὰ ἀποσαφηνισθῇ *ποία εἶναι ἡ ὀρθὴ κοσμοθεωρία* καὶ πῶς ἐπὶ βάσει ταύτης δυνάμεθα νὰ διαρρυθώσωμεν τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ συστήματος τῶν ἐπιστημῶν ἀποτελεῖ ὑπόθεσιν τῆς *μεθοδολογίας τοῦ διαλεκτικοῦ πνεύματος*, τὴν ὁποίαν ἡ νεωτέρα Φιλοσοφία διὰ τῶν πολλῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς πολλαπλῶς ἠρμήνευσεν. Ἰδιάζουσα δὲ εἶναι ἡ διδασχὴ τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας Richard Kroner, ὅστις προσβλέπει διαδοχικῶς τὰ στάδια τῆς ἀννιψώσεως τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῆς τῆς οἰκονομίας, τῆς πολιτείας, τῆς θρησκείας καὶ τῆς Φιλοσοφίας καὶ ὅστις εἰς τὴν ὑψίστην ταύτην βαθμίδα θεωρεῖ τὴν κατάστασιν τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ὡς ἐκροὴν τῆς θείας συνειδήσεως⁽²⁾. Ὅπως δὲ τὸ γεγονός ὅτι ὁ πνευματικὸς κόσμος εἶναι προῖον τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἣτις κινεῖται κατὰ νόμους διαφοροῦς πρὸς τοὺς νό-

(1) N. I. Λ ο ὄ β α ρ ι : Μεταξὺ δύο κόσμων, 1949, σ. 32 - 34.

(2) Siegfried Marck: Die Dialektik in der Philosophie der Gegenwart, 1929 - 1933, I σ. 56 - 79.

μους τῆς ὕλης, ὀδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν ἀποψιν, τὴν ἀναμρσιβητήτως ἤδη ἰσχύουσας, ὅτι ἡ ἐνότης τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἐρμηνεύεται οὐχὶ κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Ὑλισμοῦ ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Νεοβιταλισμοῦ, τῆς νεωτέρας *Ζωτικοκρατίας*, ἣτις ἀποδέχεται τὸ κῦρος τῆς σκοπίμως ἀλλ' ἀνεπιγνώστως ἐνεργούσης ὑπερβατικῆς ζωτικῆς ἀρχῆς. Ἀποδεχόμεθα δηλονότι ὅτι πέραν τοῦ ὕλικοῦ κόσμου ὑπάρχουν *ἄυλοι παράγοντες*, διὰ τῶν ὁποίων διαμορφοῦται ὁ πνευματικὸς κόσμος διὰ μέσου ἀξιολογικῶν δυνάμεων, *χαρακτηριζουσῶν καὶ διεπουσῶν τὴν ψυχὴν ἡμῶν.*

Ἐκ τούτου καὶ τὸν πνευματικὸν κόσμον δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν καὶ νὰ ἐρμηνεύσωμεν, ἀφοῦ ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας τὰς δυνάμεις αὐτάς. Οὕτως ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν τὴν γλώσσαν, ἣτις εἶναι τμημα τοῦ πνευματικοῦ τούτου κόσμου, ἢ ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν ἄλλα προϊόντα σκέψεως, κρίσεων καὶ δημιουργικῶν ἐκδηλώσεων ἡμῶν, διὰ τῶν ὁποίων κινεῖται ἡ ψυχὴ ἀξιολογικῶς. Διὰ πάντων τούτων καταδεικνύεται ὅτι δὲν ζῶμεν μόνον βιολογικῶς ἀλλὰ καὶ μετέχομεν εἰς τὸν πνευματικὸν αὐτὸν κόσμον. Εἶναι δὲ ὁ κόσμος οὗτος *ὑπερατομικός*, διότι ἡ ὑπόστασίς του, ἐνῶ συνδέει τὰ άτομα, ταυτοχρόνως ὑπερβαίνει τὸν ψυχικὸν κόσμον τῆς ἀτομικότητος αὐτῶν. Ἄν συνεπῶς διὰ τῶν σωματίων ἡμῶν ἀποχωριζόμεθα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ἂν διὰ τῶν ἐνστίκτων κινούμεθα βιολογικῶς, καθ' ὃν τρόπον κινοῦνται πάντα τὰ ἔμψυχα ὄντα, διὰ τῆς πνευματικῆς ψυχῆς ἡμῶν καὶ τῶν δημιουργημάτων αὐτῆς ἐρχόμεθα εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ἄλλων ἀτόμων, προάγωμεν ταύτην καὶ καθιστάμεθα μέτοχοι τοῦ ὑπερατομικοῦ τούτου κόσμου, ὅστις εἶναι δημιούργημα ἡμῶν καὶ ὅστις *συνέχει ἀξιολογικῶς τὰς συνειδήσεις ἡμῶν.* Συνάγομεν ἄρα τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ τοῦ πνευματικοῦ τούτου κόσμου παρακάμπτεται ἡ ἀπαίτησις τῆς ὕλης, διότι κινεῖται τὸ ἄτομον πέραν τῶν ἐπιδιώξεων αὐτῆς. Πρέπει ὅμως ἐπὶ πλέον νὰ διαπιστωθῇ ὅτι ὁ πνευματικὸς οὗτος κόσμος ἔχει τὴν *ἀρχὴν του εἰς ὑπερτάτην τινὰ δύναμιν δι' ἡμῶν ἐνεργοῦσαν.* Τοῦτο νὰ διαπιστώσωμεν ἂν παρακολουθήσωμεν, ὡς κατωτέρω, ὄρισμένα *γνωρίσματα τοῦ πνευματικοῦ τούτου κόσμου.* Οὕτω παρατηροῦμεν ἐπὶ τούτου τὰ ἑξῆς:

α) Ὅτι προκαλεῖται οὗτος *ἔσωθεν* ἐκ τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Προέρχεται δηλονότι ὁ πνευματικὸς κόσμος ἐκ τῆς ἐνσυνειδήτου προσπαθείας ἡμῶν καὶ δὲν εἶναι δημιούργημα τύχης.

β) Ὅτι παρ' ὅλην τὴν ποσότητα τῶν ὑποκειμένων, ἐξ ὧν προκαλεῖται, ἔχει *ἐνότητα*, διότι συγκρατεῖ τὰς συνειδήσεις πάντων τῶν ἀτόμων πρὸς κοινὴν κατεύθυνσιν. Τοῦτο σημαίνει τὴν παρουσίαν, κατὰ τὴν πνευματικὴν ἐνέργειαν ἡμῶν, ἀνωτέρας τινὸς ἀρχῆς διὰ μέσου τῶν πολλῶν ἀτόμων λειτουργούσης καὶ διὰ τῆς καθαρότητος τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἀποκαλυπτομένης.

γ) Ὅτι ἔχει διὰ τὸν ὡς ἄνω λόγον ὁ πνευματικὸς κόσμος ἀντικειμενικὸν κῦρος. Παρατηρήθη μάλιστα ὅτι ὅσον καθαρωτέρα εἶναι ἡ ὑπόστασις

του τόσον περισσότερον εὑρύνεται τὸ κῦρός του καὶ τόσον ἐντατικώτερον ὁ διακατέχει ὁ φωτισμὸς τούτου τὰς καρδίας ἡμῶν. Οὕτως εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ ἀνωτέρα αὕτη ἀρχὴ λειτουργεῖ ἐντονώτερον διὰ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ἐκ τῆς ιδιότητος ταύτης διεμορφώθη καὶ ὑπὸ τῶν Νεοπλατωνικῶν ἡ διδασκαλία τῆς ἀκτινοβολοῦ ἐκπομπῆς τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ, ἣτις εἶναι ἐπέκεινα τοῦ εἶναι καὶ τοῦ νοεῖν, καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἐκπομπῆς κατὰ κατιοῦσαν κλίμακα ἀπορρέει τὸ σύνολον τῶν ὄντων ἥτοι ὁ νοῦς πρῶτον, ἡ ψυχὴ κατόπιν καὶ τέλος ἡ ὕλη (*Πλωτῖνος*). Οὕτως ὅσον ἡ ἀκτινοβολία προϊοῦσα καθίσταται ἀσθενεστέρα τόσον καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς μορφούμενα ὄντα ἀποβαίνουσι ἀτελέστερα (1).

Ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐπίσης ιδιότητος ἐστηρίχθησαν καὶ αἱ διδασκαλίαι τοῦ Fichte, Hegel κ.ἄ., περὶ ὧν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον ἐγένετο λόγος.

δ) Ὅτι παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἰκανότητα διὰ τῆς ἀκτινοβολίας ταύτης νὰ κινῆται πρὸς τὴν πρώτην φωτεινὴν πηγὴν. Ἐπειδὴ δὲ νοεῖται ἐκείνη ἐν τῇ καθαρότητι τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἡ κίνησις τοῦ ατόμου στρέφεται πρὸς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του.

Διὰ τῶν γνωρισμάτων τούτων καταφαίνεται ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ πνευματικὸς οὗτος κόσμος προέρχεται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν καὶ δὴ τόσον φωτεινότερον ὅσον καθαρώτερον γινόμεθα ἐκ τοῦ βάρους τῆς ψυχῆς ἡμῶν, πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀρχὴ τούτου εὑρίσκεται μὲν πέραν τῶν ὁρίων τοῦ ἐπιστητοῦ, ἐκδηλοῦται ὅμως ἐναργέστερον ἐν τῇ καθαρότητι τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Τὴν διδασχὴν ταύτην εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, ὅστις τονίζει ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν... ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων... ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (κατὰ Ἰωάνν. α 1, 4, 14).

Δὲν κινεῖται ὅμως ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὴν πηγὴν ταύτην, τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον, αἰτιοκρατικῶς ἀλλὰ *τελολογικῶς*, διότι ἡ ἀκτινοβολία τούτου δὲν ρυμουλκεῖ ἀλλὰ φωτίζει τὰς συνειδήσεις ἡμῶν πρὸς ἀνάληψιν καθηκόντων καὶ πρὸς δημιουργικὴν ἐκδήλωσιν διὰ τὴν ἀποκάλυψιν διὰ τῆς πλήρους καθαρότητος ἡμῶν τοῦ τελείου φωτός. Μέσον πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα *τρισδιάστατος* κίνησις τῆς ψυχῆς ἡμῶν, διὰ τῆς ὁποίας σφρηλατεῖται καθαρὰ ἀνάπτυξις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἥτοι ἀνάπτυξις τῶν ἐπιστημῶν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐνότητος τῶν ἰδεῶν.

Ἡ ἐνότης συνεπῶς τῶν ἐπιστημῶν, κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα, εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀκτινοβολοῦ ἐκείνην δύναμιν, ἣτις ἐκ τοῦ Θεοῦ Λόγου προερχομένη τείνει διὰ τῆς ἐνσυνειδήτου ἐπιζητήσεως, τὴν ὁποίαν διηνεκῶς καταβάλλει τὸ ἀνθρώπινον γένος, νὰ ἀποκαλυφθῇ καὶ ἐν αὐτῷ νὰ ἐδραιωθῇ.

Διὰ νὰ καθορίσωμεν δέ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κοσμοθεωρίας ταύτης, τὴν

(1) Χ. Ἀνδροῦτσου: Λεξικὸν τῆς Φιλοσοφίας, σ. 115.

κατάταξιν τῶν ἐπιστημῶν εἰς σύστημα πρέπει, ὁρμώμενοι ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε μνημονευθέντων, νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἐξῆς **διαπιστώσεις** :

α) Ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι σήμερον δὲν ἔχουν ἀποκτήσει τὴν ἀπόλυτον αὐτῶν ὑπόστασιν, διότι δὲν εἶναι πλήρως ἀπηλευθερωμένα ἀπὸ ὑλικὰς ἢ βιολογικὰς κλπ. ἐπιδιώξεις. Ἐχουν ὅμως τὸ πλεονέκτημα τῆς προοδευτικῆς ἐξελίξεως. Ἡ δὲ ὑπόστασις αὐτῶν δὲν κληροδοτεῖται ἀλλὰ μεταφέρεται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ διηνεκῶς βελτιοῦται διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς οἰκείας προσπαθείας τῶν ἀνθρώπων. Δυνάμεθα συνεπῶς νὰ κατατάξωμεν τὰς ἐπιστῆμας κατὰ τὰς βαθμίδας τῆς ἀξιολογικῆς ὑποστάσεώς των.

β) Ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι συνειδητοποιούμεναι διαφοροποιοῦνται. Διότι παρ' οὐσιαζόντων μὲν αὐταὶ λογικὸν περιεχόμενον, ὅπερ δημιουργεῖται ἐκ τῶν κοινῶν ἐπιδόσεων τῶν ἀτόμων, τῶν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ὠρισμένων ἀναγκῶν καὶ πρὸς πραγματοποίησιν ὠρισμένων σκοπῶν ἀποβλεπουσῶν, διαρθροῦται ὅμως τὸ λογικὸν τοῦτο περιεχόμενον κατὰ τὰ αἰτήματα τῆς ψυχολογικῆς συνθέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο ἔγινεν αἰτία ὥστε ὁ Dilthey νὰ ἀξιοποιήσῃ, ὡς εἶδομεν, ὠρισμένας ἐκδηλώσεις τῶν ψυχικῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου⁽¹⁾. Ἡ κατάταξις συνεπῶς τῶν ἐπιστημῶν δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀδιάφορος πρὸς τὸ κριτήριον τῆς ψυχολογικῆς συνθέσεως τοῦ ἀνθρώπου.

γ) Ὅτι τὰ διαφέροντα τῶν ἐποχῶν καὶ κατὰ συνέπειαν αἱ προκύπτουσαι ἐπιστῆμαι διαφοροποιοῦνται κατὰ τὸ φέγγος τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δὲ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ καταδεικνύει ὅτι τὰ πρῶτα διαφέροντα ἦσαν περισσότερο βιολογικὰ καὶ ὅτι βαθμηδὸν διαμορφοῦνται αἰτήματα περισσότερο θεωρητικὰ καὶ συλλογιστικά. Οὕτως ἐχώρησεν ὁ ἀνθρώπος ἐκ τοῦ μύθου εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῆς ζωῆς, ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς χρησιμοποίησεως τῶν πρώτων διδαχῶν καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν θεωρητικὴν σκέψιν⁽²⁾. Τὴν ἴδιαν δὲ ποικιλίαν διαφερόντων εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν παροῦσαν πνευματικὴν κατάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος. Τοῦτο φανερώνει ὅτι ἡ κατάταξις τῶν ἐπιστημῶν δὲν εἶναι ἐπίσης ἀδιάφορος πρὸς τὸ **κριτήριον τῆς ὠριμότητος** τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ μάλιστα, ὡς οὐσιωδέστερον, ἐπηρεάζει πάντα τὰ ἄλλα κριτήρια. Οὕτως ἔχομεν ἀπὸ ἀπόψεως ὠριμότητος τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἣτις ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν συντήρησίν της, ἐξ οὗ λόγου τὰ ἀνακύπτοντα διαφέροντα εἶναι βιολογικά, τὴν δευτέραν παιδικὴν ἡλικίαν, τὴν ἐνδιαφερομένην διὰ τὴν ὀρθὴν γνωριμίαν τοῦ κόσμου καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν διαβίωσίν της, ἐξ οὗ λόγου καὶ τὰ διαφέροντα εἶναι ἐπιστημονικὰ καὶ πολιτικά, τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ κινεῖται ἐνορατικῶς, ὅποτε τὰ διαφέροντα καλ-

(1) H a n s F r e y e r: Theorie des objektiven Geistes, 1934, σ. 151.

(2) E r i c h R o t h a c k e r: Logik und Systematik des Geisteswissenschaften, 1948, σ. 3.

λιεργοῦν τὴν τέχνην καὶ θρησκείαν καὶ τέλος τὴν νεανικήν καὶ ὄριμον ἡλικίαν, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ κινεῖται συλλογιστικῶς, δι' ὃ ἀνακύπτουν αἱ ἐπιστήμαι τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας. Ἄν συνεπῶς κατὰ τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν εὐνοῖται ἕξ αἰτίας τῶν βιολογικῶν διαφορόντων ἢ ἀνάπτυξις καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς οἰκονομίας καὶ τεχνικῆς, κατὰ τὴν δευτέραν παιδικὴν καὶ ἐφηβικὴν ἡλικίαν εὐνοεῖται ἡ ἀνάπτυξις τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν καὶ τέλος εἰς ὠριμωτέραν ἡλικίαν εὐνοεῖται ἡ ἀνάπτυξις τῶν συλλογιστικῶν ἐπιστημῶν (1).

Ἐπὶ τὸ πρῶτον τῶν διαπιστώσεων τούτων εἶναι δυνατὴ ἡ διάρθρωσις τῶν ἐπιστημῶν εἰς συγκρότημα, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ μὲν κατώτεραι βαθμίδες περιλαμβάνουν τὰς ἐπιστήμας τῆς οἰκονομίας καὶ γενικῶς τὰς ἐχοῦσας περιεχόμενα ἱκανοποιούντα τὰ βιολογικὰ διαφέροντα, ἢ εἰς ὀρθολογιστικωτέραν περίοδον τὰ διαφέροντα περὶ τῆς παραγωγῆς, διανομῆς καὶ καταναλώσεως τῶν διαφόρων βιοτικῶν ἀγαθῶν, αἱ ἀνώτεροι βαθμίδες κατέχονται ὑπὸ τῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες ἀναπτύσσονται ἐκ τῆς θεωρητικῆς ἐρεῦνης τῶν ἀνθρώπων καὶ τέλος αἱ ἀνώτατοι βαθμίδες προορίζονται διὰ τὰς ἐπιστήμας, αἵτινες δημιουργοῦνται ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς κινήσεως τῆς ψυχῆς.

Διὰ τῆς διάρθρωσεως ταύτης τῶν ἐπιστημῶν καταδεικνύονται τὰ ἑξῆς :

α) Ὅτι διαπιστοῦται ἡ ἐξέλιξις τοῦ πνεύματος πρὸς ἰδεώδη κατάστασιν, εἰς ἣν τὰ ἐπὶ μέρους αἰτήματα τῶν χώρων καὶ χρόνων ἀποτελοῦν διερεθισμόν διὰ τὴν προώθησιν καὶ συνειδητοποίησιν τῆς ὠριμωτέρας μορφῆς τούτου.

β) Ὅτι καταξιώνεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς πνευματικῆς αὐτῆς δυναμικότητος, ἡ ὁποία ἐκμεταλλευομένη ἐκάστοτε τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ περιβάλλοντός της ἔχει τὴν ἱκανοποίησιν ὅτι κινεῖται ἐναργῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς. Οὕτω τὸ ἄτομον δοκιμάζει παραλλήλως τὴν ἐλευθερίαν του, δεδομένου ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῆς κινήσεώς του ταύτης ἔρχεται ἐκ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς του (2).

γ) Ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν παραλλαγὴν τῆς καταξιώσεως τῶν ἐπιστημῶν, ἀναγνωρίζεται ἡ ἐνότης αὐτῶν καὶ δὴ ἡ συμφώνως πρὸς τὸ ἐκτεθὲν πνεῦμα τοῦ νεοβιταλισμοῦ κίνησις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἰδεωδέστερον.

δ) Ἡ ἀνθήσις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἔχει σχέσιν καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνθήσιν τοῦ δημιουργοῦ τούτου ἢτοι τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Φωτισμὸν ἄλλωστε ψυχῆς διαδηλώνει ἡ πνευματικὴ δημιουργία.

Εἰδικώτερον δ' ἐρμηνεύοντες τὴν μορφήν τῆς ψυχῆς ταύτης παρατηροῦμεν ὅτι προσδιορίζεται τὸ ἄτομον ὑπὸ τῶν ἑξῆς :

(1) Richard Kroner: Die Selbstverwirklichung des Geistes, 1928, σ. 113 - 125.

(2) Νικ. Μπερδιάγερ: Πνεῦμα καὶ ἐλευθερία, Μεταφρ. Μητροπολίτου Σάμου Εἰρηναίου, 1952, σ. 147, 148.

α) *Ότι εμφανίζει τὸ ἄτομον πνευματικὸν τύπον.* Ἡ διαφοροποίηση τοῦ πνευματικοῦ κόσμου διαπιστώνει ὅτι οἱ φορεῖς τούτου κινουῦνται ἐξ ὠρισμένων μονίμων *κινήτρων*, διέπονται ὑπὸ οἰκείων νόμων καὶ γενικῶς παρουσιάζουν δόνησιν ψυχῆς ἐκ πνευματικοῦ κόσμου ὠρισμένης πτυχῆς. Ἀσφαλῶς ἡ εἰδίκευσις αὕτη διαμορφοῦται κατόπιν καταλλήλου τροφοδοτήσεως τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ περιβάλλοντος, ἥτις κατὰ τινα βαθμὸν ἔχουσα τὰς σχετικὰς προδιαθέσεις εὐνοεῖ τὴν τροφοδοτήσιν ταύτην. Ἰδιαιτέρως ὅμως καλλιεργεῖται ἡ ψυχὴ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ὑπερατομικῶν ἀξιών, ἀσκουσῶν ἀποφασιστικὴν ροπὴν εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος, εἰς τὴν ἀσκήσιν τῆς πνευματικῆς δημιουργίας καὶ εἰς τὴν ρύθμισιν τῆς ἀντιστοίχου συμπεριφορᾶς⁽¹⁾. Λί δε ἀξίαι αὗται δημιουργοῦνται διὰ τῆς προσπαθείας τῶν προηγουμένων γενεῶν, ἡ πνευματικὴ δημιουργία τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ πνευματικὸν περιβάλλον διὰ τὰς νεωτέρας γενεὰς πρὸς ἀσκήσιν τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νέων ψυχῶν.

Κατὰ τὸν Spranger οἱ τύποι οὗτοι εἶναι ἕξ⁽²⁾ ἤτοι ὁ θρησκευτικός, ὁ θεωρητικός, ὁ καλαισθητικός, ὁ κοινωνικός, ὁ πολιτικός καὶ ὁ οικονομικός. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀναγνωριζόμενοι τύποι κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ ἀγίου, ἀληθοῦς, ὠραίου καὶ ἀγαθοῦ ἀπώλεσαν τὸ κῦρὸς των. Ἡ σημασία ἐκείνων παραμένει ἀσάλευτος, διότι προσδιορίζουν τὰς οὐσιωδεστέρας κατευθύνσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

β) *Ότι ἐξιδανικεύεται τὸ ἄτομον.* Ἡ οἰκείωσις τῆς ψυχῆς μὲ ἀξιολογικὰ περιεχόμενα καταστέλλει τὰς ὑλιστικὰς παρορμήσεις τοῦ ἀτόμου καὶ ἐξουδετερώνει τὰς ἐγωκεντρικὰς αὐτοῦ τάσεις. Διότι κατὰ τὴν πνευματικὴν δημιουργίαν φωτίζεται ἡ συνείδησις, ἡ ψυχὴ καλλιεργεῖται δι' ἰδεωδῶν, ἐνῶ παραλλήλως καταδεικνύεται ἡ ἀπαξία τῶν σκοτεινῶν δρῶν, ἀναπτύσσονται πνευματικαὶ ἱκανότητες καὶ γενικῶς ἀναλαμβάνεται προσπάθεια, καθ' ἣν αἱ μὲν ἐφήμεροι τάσεις *αὐτοκαταστρέφονται*, αἱ δὲ εὐγενεῖς διὰ τῶν σχετικῶν βιωμάτων ἐνισχύονται. Τοιοῦτοτρόπως ἐπιτελεῖται ἡ *μόρφωσις* τοῦ ἀτόμου.

Ὑπάρχουν βεβαίως περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου δὲν συνοδεύεται ὑπὸ τῆς ἀντιστοίχου μορφώσεως. Ὄφειλεται τοῦτο εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν κοινωνεῖ μετὰ τοῦ ἀξιολογικοῦ στοιχείου τοῦ πνευματικοῦ κόσμου οὐδὲ φωτίζεται ἡ συνείδησις ὑπὸ τῆς ἰδέας. Τοιαύτη ὅμως πνευματικὴ δημιουργία, ἴσως πρὸς στιγμὴν νὰ ἀσκήσῃ γοητείαν, εἰς τὴν πρώτην ὅμως δοκιμασίαν νὰ ἐκμηδενισθῇ καὶ τότε ἀποκαλύπτεται καὶ ἡ πενιχρὰ κατάστασις τοῦ δημιουργοῦ της.

Ἡ πνευματικὴ δημιουργία συνδέεται μετὰ τῆς κοινωνικῆς κατα-

(1) Γ. Παλαιολόγου: Ἡ ἀντίθεσις ἐν τῇ ψυχικῇ ἐρεῦνῃ 1949, σ. 240.

» : Οἱ ἕξ κύριοι τύποι τῆς ἀτομικότητος, 1937, σ. 19.

(2) Ἡμέτερον: Ἐξελικτικὴ Ψυχολογία. Ὁριμος ἡλικία, 1954.

στάσεως τοῦ λαοῦ, διότι ἡ ἀνάπτυξις τούτου εὐνοεῖ ἐκείνην. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἀνάπτυξις ταύτης ἀποτελεῖ ἱστορικὸν χρέος, ἐξετάζομεν ἤδη περαιτέρω ταύτην.

II. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΕΩΣ

Πρόκειται γὰρ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα τὴν ἐτέραν κατεύθυνσιν τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἱστορικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἢτοι τὴν μορφήν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν οὗτος κατ' ἐσωτερικὴν ἔφεσιν ἐπιζητεῖ καὶ πραγματοποιεῖ καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξυπηρετεῖται ὑπὸ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἐντατικώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον ἢ ἀνάπτυξις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Πρὸς ταῦτο ἐρευνῶμεν τὰ ἑξῆς :

Α'. Κατὰ ποῖον τρόπον ἐκδηλοῦται ἡ κοινωνικότης τοῦ ἀνθρώπου.

Β'. Ποῖα εἶναι τὰ σπουδαιότερα εἶδη τῶν κοινωνικῶν μορφῶν.

Γ'. Ἄν τὸ ἄτομον ἢ τὸ σύνολον ἐπηρεάζῃ περισσότερο τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν.

Δ'. Ποῖον εἶναι τὸ νόημα τῆς προσωπικότητος.

Προχωροῦμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τούτων.

Α'. ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ἡ κοινωνικότης τοῦ ἀνθρώπου ἀναφαίνεται, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀρχίζει οὗτος τὴν ἐσωτερικότητα τῆς ἰδιωτικῆς συνειδήσεως ἢτοι τὰς σκέψεις του, τὰ συναισθήματά του καὶ τὰ βιώματά του νὰ φέρῃ εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς συνειδήσεως τῶν ἄλλων ἢτοι ἀφ' ἧς στιγμῆς διαρθρώνει τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς του. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀναπτύσσονται σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸ περιβάλλον του ὡς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἐσωτερικὸς του κόσμος μετέχει κατὰ τινὰ τρόπον τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως.

Εἰς τὴν ἐρευναν καὶ τὴν ἔξαρσιν τῆς συμμετοχῆς ταύτης ἡ Φιλοσοφία ἰδιαιτέρως ἠσχολήθη καὶ τὴν οἰκεία βουλήσει κοινωνικὴν δρᾶσιν τοῦ ἀτόμου ἐπεζήτησε νὰ ἐρμηνεύσῃ. Οὕτως ὁ Leibnitz παραδεχθεὶς ὅτι ἐκάστη μονὰς τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ ἰδίαν ψυχικὴν ὑπόστασιν ὑπὸ διάφορον κατ' εἶδος βαθμὸν σαφηνείας, χωρὶς οὐδὲν παράθυρον νὰ ἔχῃ διὰ τὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀλληλεπίδρασιν καὶ χωρὶς κατὰ συνέπειαν οὐδεμίαν ἐντύπωσιν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου νὰ λαμβάνῃ, ἠρμήνευσε τὴν μετὰ τοῦ κόσμου ἐπικοινωνίαν τῶν ἀτόμων διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς προδιατεταγμένης ἀρμονίας ἢτοι διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς λειτουργίας τῶν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸ ἄτομον καθορισθέντων νόμων, οἵτινες ἐνεργοῦν κατ' ἰδίαν αὐτοτέλειαν. Δὲν ἐξαργᾶ δηλονότι ὁ Leibnitz τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν πρὸς τὸ περιβάλλον καὶ